

НАНОТЕХНОЛОГІЇ В МЕДИЦИНІ ТА ФАРМАЦІЇ

І.І. ГЕРАЩЕНКО¹, О.А. ВАСИЛЬЧЕНКО²

¹Інститут хімії поверхні ім. О.О. Чуйка НАН України

²Національний авіаційний університет, м. Київ

У статті на прикладі зарубіжних та вітчизняних розробок розглянуті основні напрямки розвитку нанотехнологій в сучасній експериментальній та практичній медицині і фармації.

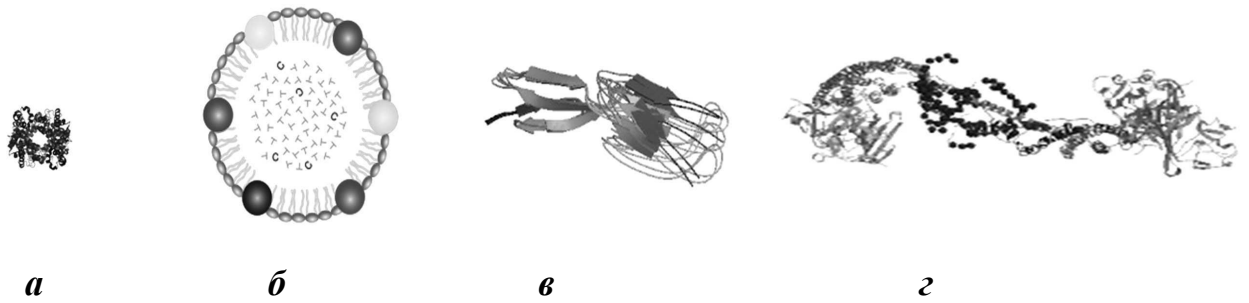
Ключові слова: *нанооб'єкти, ліпосоми, медицина, фармація.*

Нанотехнології базуються на вивченні та застосуванні структур, які мають розміри порядку 1–100 нм (1 нм = 10^{-9} м), що обумовлює їхні унікальні фізичні і хімічні властивості: електронні, оптичні, каталітичні тощо. За визначенням академіка Б.О.Мовчана «Нанотехнології – сукупність наукових знань, способів і засобів спрямованого регульованого складання (синтезу) із окремих атомів і молекул різних речовин, матеріалів і виробів з лінійним розміром елементів структури до 100 нм» [17].

До нанооб'єктів відносяться:

✓ окремі утворення, що мають розмір 1–100 нм в одному або більше вимірах (наночастинки, нановолокна, наносфери, нанокапсули, ліпосоми, дендримери, нанотрубки, наноплівки тощо) [15]; багато біологічних молекул (рис. 1) мають розміри наночастинок: лінійні розміри інсуліну близько 2,2 нм, гемоглобіну та фібронектину – від 4,5 до 7,0 нм, ліпопротеїнів – близько 20 нм, фібриногену – від 5 до 70 нм [22].

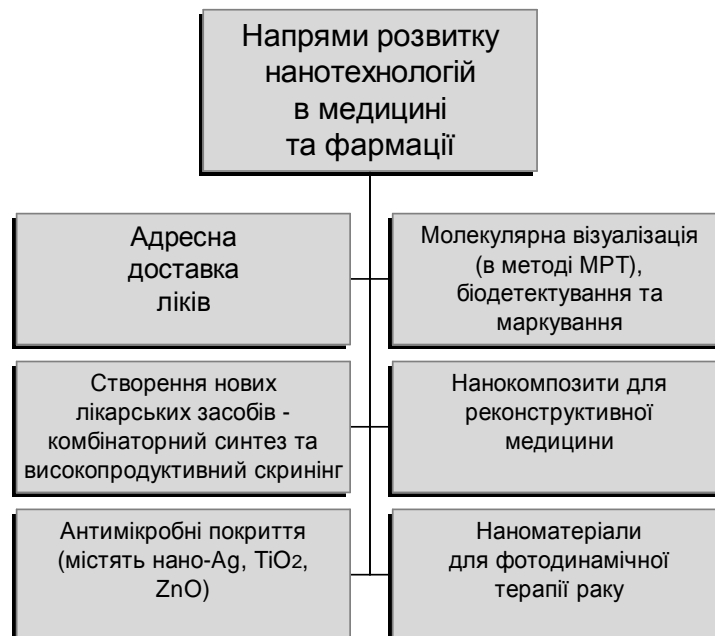
✓ нанокompозити – матеріали, що складаються з макроскопічної полімерної матриці і диспергованих в ній нанорозмірних утворень.

Рис. 1. Біологічні молекули, які мають нанорозміри: *a* – гемоглобін (68 kDa, 4.5 x 7 нм), *б* – ліпопротеїн (1300 kDa, 20 нм), *в* – фібронектин (68 kDa, 4.5 x 7 нм), *г* – бичачий фібриноген (300 kDa, 5 x 70 нм)

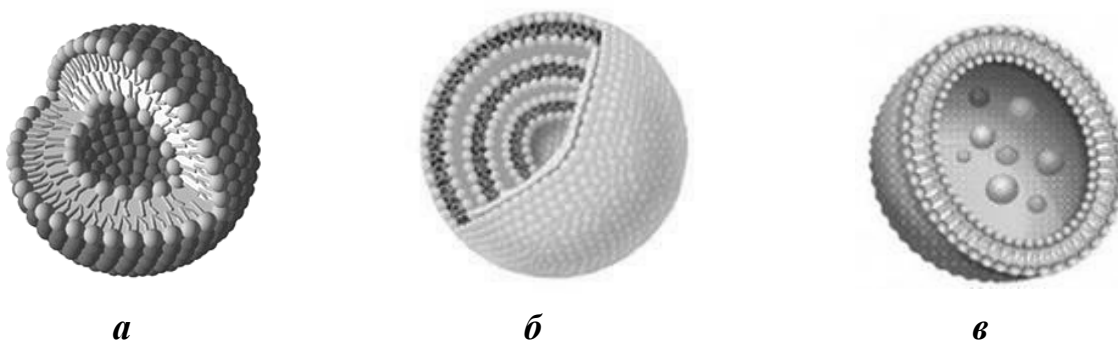
Серед наук, що досліджували нанооб'єкти задовго до «вибуху нанотехнологій», слід згадати насамперед колоїдну хімію, молекулярну біологію та мікроелектроніку. Тепер майже кожна галузь знань і практичної діяльності (за виключенням, мабуть, гуманітарних дисциплін) одержала «нове дихання» завдяки швидкому впровадженню нанотехнологій.

В статті стисло розглянуто основні напрями розвитку нанотехнологій в сучасній експериментальній і практичній медицині та фармації (рис. 2).

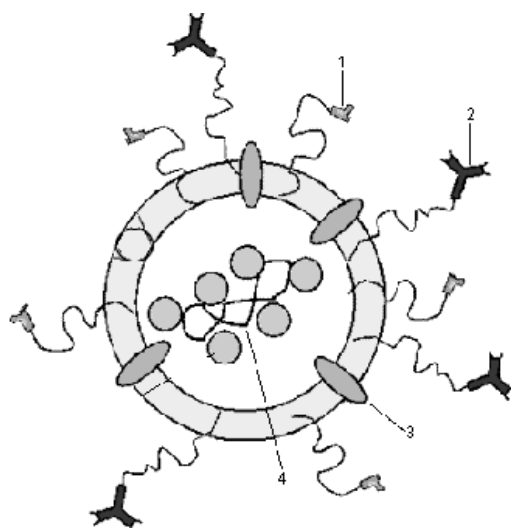
Рис. 2. Нанотехнології в медицині та фармації

Давно відомими наноб'єктами, що використовуються як засіб доставки ліків, є ліпосоми – замкнені пухирці (везикули), які самочинно утворюються у сумішах фосфоліпідів з водою. Оболонка ліпосом складається з одного чи декількох подвійних шарів молекул фосфоліпідів, здебільшого фосфатидилхоліну. Моноламельярні ліпосоми, що складаються лише з одного подвійного шару фосфоліпідів, як правило, мають нанометровий розмір (рис.3).

Рис. 3. Різновиди ліпосом: *a* – моноламельярна; *б* – мультиламельярна; *в* – ліпосома як контейнер лікарських речовин

Найбільшого застосування ліпосоми знайшли в експериментальній онкології. «Ідеальна» конструкція ліпосоми (фармакосоми) як засобу адресної доставки ліків уявляється такою (рис. 4):

Рис. 4. Схематична будова фармакосоми: 1 – полімер для захисту від імунної системи (зазвичай поліетиленгліколь); 2 – «молекулярна адреса» (антитіло до ракової клітини); 3 – білки адгезії; 4 – лікарська речовина [7].

Незважаючи на досить тривалий період розробки й вивчення ліпосомальних препаратів лише обмежену їх кількість на даний час впроваджено у медичну практику [19]. Зокрема, можна назвати:

- ліпосомальні протипухлинні препарати доксорубіцину (*Doxil, Alza Pharmaceuticals, США; Cuelyx, Schering-Plough, Бельгія*), ліпосомний протигрибковий антибіотик амфотерицин В (*Abelcet, Liposome Company, США*); вертепорфірин для фотодинамічної терапії (*Visudyn, Novartis Pharma, Франція*) тощо;

- вітчизняні препарати: *Ліпін* – ліпосомальна форма фосфатидилхоліну для відновлення сурфактанту легень, *Ліподокс* – ліпосомний доксорубіцин, та *Ліпофлавіон* – ліпосомальна форма кверцетину, кардіопротектор, антиоксидант («*Біолік*», *Харків*) [1,7, 19].

Як перспективна розробка заслуговують на увагу ліпосоми, що виділяють речовини під дією змінного магнітного поля. В них парамагнітні наночастинки оксиду заліза розміром 5 нм вбудовані в ліпідну оболонку (*Швейцарія, Австрія*). Такі ліпосоми призначені для візуалізації результатів при обстеженні методом магнітної резонансної томографії (МРТ) [14].

Тверді частинки нанометрового розміру, що знайшли застосування у біомедичній галузі, можна класифікувати наступним чином (рис. 5):

Рис. 5. Наночастинки, що використовуються у медицині та фармації

Серед наночастинок медичного призначення мабуть найбільш згадуваним є наносрібло (рис. 6). Слід зауважити, що ще у 1902 році німецький хімік Карл

Пааль одержав антисептичні засоби *Коларгол* та *Протаргол* – колоїдне срібло, стабілізоване альбумінатами [17]. Ці препарати застосовують досі. Сучасні методи одержання нанорозмірного срібла такі:

- «у рідкій фазі» – відновлення розчину нітрату срібла (наприклад, глюкозою) з подальшою стабілізацією різними сполуками [4]; синтез у зворотних міцелах;
- «газофазний метод» – випаровування металу електронним променем [10].

Газофазний метод одержання нанорозмірних металів реалізовано в Інституті електрозварювання ім. О.Є. Патона НАН України. Впровадження розробок виконується у лабораторії електронно-променевої нанотехнології неорганічних матеріалів для медицини Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця [16].

Рис.6. Мікрофотографія наночастинок срібла [2]

Серед реалізованих на практиці розробок на основі нанокристалічного срібла варто згадати протимікробні покриття *Acticoat* (*Nucryst Pharmaceuticals, США*); дезинфікуючі засоби для хірургії, текстиль, пакувальні матеріали (*Росія*).

Магнітні властивості наночастинок оксиду заліза зумовили їх застосування для вирішення таких задач:

- контроль за клітинами *in vivo* за допомогою ЯМР: підсилюючи ЯМР-сигнал, можна виявляти пухлину при кількості в ній 100 тис. клітин, тоді як стандартні методи дозволяють виявити не менше 1 млрд. клітин;

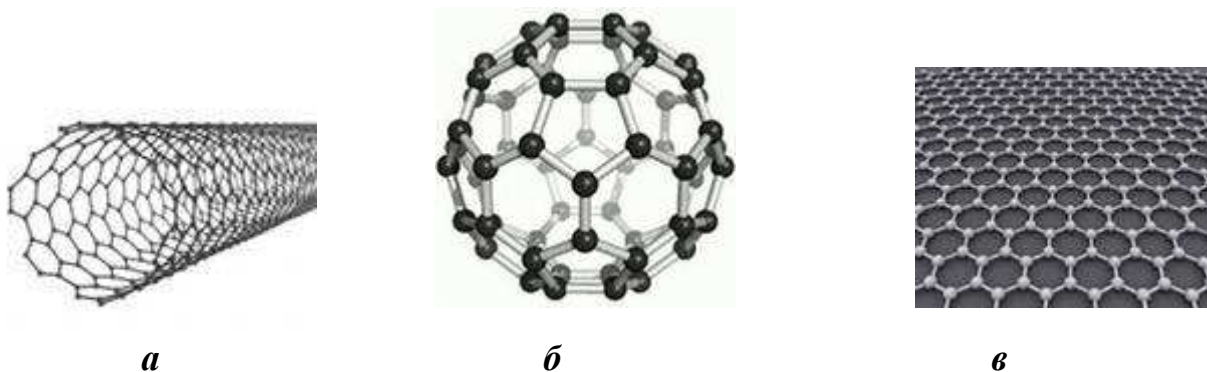
- магнітна спрямована доставка ліків з подальшим концентруванням в області пухлини за допомогою градієнту магнітного поля;
- лікування пацієнтів з онкологічними захворюваннями гіпертермією, яку спричиняє електромагнітне опромінення, спрямоване на магнітні рідини, зокрема суспензії суперпарамагнітних кристалів (Джордан, 1993). Найбільш перспективними для цього вважаються частинки Fe_3O_4 або $\gamma\text{-Fe}_2\text{O}_3$ із розмірами від 15 до 75 нм [5].

У фотодинамічній терапії раку використовують наночастинки діоксиду титану. Засновником цього підходу вважають японського вченого А. *Fujishima* [20]. Після опромінення поверхні TiO_2 , який є напівпровідником, відбувається розділення електронів і електропозитивних дірок, що спричиняє фотокаталітичний розклад води з утворенням активних форм кисню згубних для ракових клітин. Для адресної доставки наночастинки TiO_2 ковалентно зв'язують з олігонуклеотидом, комплементарним до онкогену у складі ДНК ракових клітин. Приєднання такого кон'югату до мутантної ДНК можна використати для діагностики та знищення ракових клітин [21].

Необхідно також згадати про захист шкіри від сонячного УФ-опромінення за допомогою косметичних засобів, що містять діоксид титану.

Наночастинки золота сильно поглинають світло з певною довжиною хвилі з подальшим перетворенням світлової енергії на теплову (ефект поверхневого плазмонного резонансу). Цю властивість використовують для біомедичної візуалізації, для чого створені спеціальні препарати – ковалентно зв'язані з біомакромолекулами наночастинки золота, а також наночастинки у золотій оболонці [17].

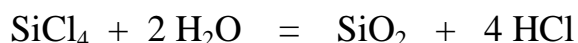
Вуглецеві нанооб'єкти представлені нанотрубками, фулеренами і графеном (рис. 7).

Рис.7. Вуглецеві наноб'єкти: *a* – одностінна нанотрубка; *б* – порожнистий багатогранник правильної форми – фулерен; *в* – двохвимірна алотропна модифікація вуглецю – графен

На даний час вивчення вуглецевих наноматеріалів в аспекті їх застосування у біомедичній галузі триває. Особливої уваги потребує питання токсичності цих матеріалів [1, 6, 9, 13].

В Інституті хімії поверхні ім. О.О. Чуйка НАН України одержанням й впровадженням наноматеріалів займаються з моменту заснування цього закладу в 1986 році. На дослідному заводі Інституту в м. Калуші налагоджено масштабне виробництво нанорозмірного діоксиду кремнію (нано-SiO₂), який є базовою субстанцією для створення різноманітної продукції. Нано-SiO₂ з розміром частинок 4–20 нм одержують високотемпературним гідролізом тетрахлориду кремнію:

Нано-SiO₂ має вигляд пухкого порошку білого кольору (рис. 8), відрізняється вираженими гідрофільними та адсорбційними властивостями, питома поверхня близько 300 м²/г. Доведено, що нано-SiO₂ проявляє лікувальні властивості завдяки здатності зв'язувати патогенні речовини білкової природи, наприклад, екзо- та ендотоксини, а також викликати аглютинацію мікроорганізмів. На основі нано-SiO₂ розроблено й впроваджено у виробництво лікарський засіб *Силікс* (рис. 9), який застосовують як ентеросорбент при гострих кишкових інфекціях, вірусному гепатиті, різноманітних отруєннях та як аплікаційний сорбент для санації гнійних ран [3, 8].

Рис. 8. Нанорозмірний діоксид кремнію

Рис. 9. Ентеросорбент Силікс – препарат першого покоління

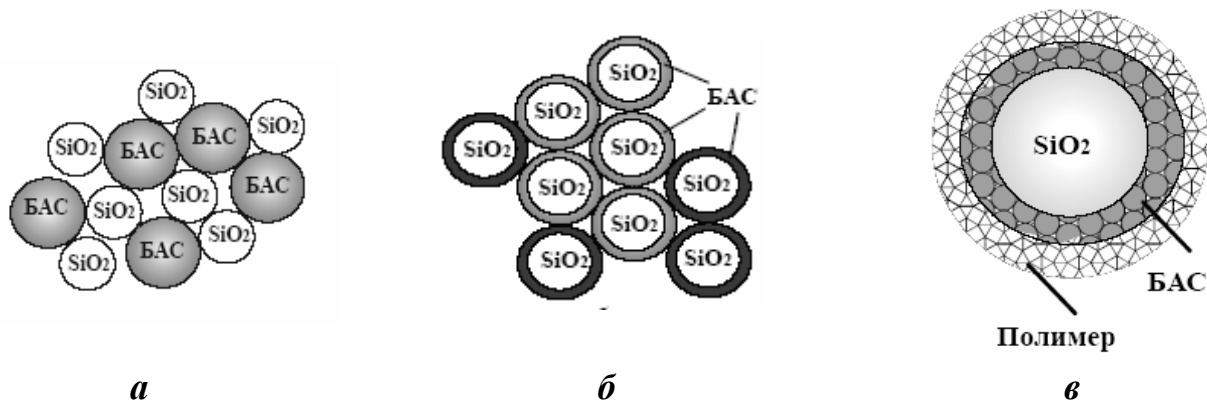
В Інституті виконуються роботи зі створення магнітокерованих наночастинок та ліпосом медичного призначення, зокрема:

- розроблено методику синтезу магніточутливого нанокompозиту « Fe_3O_4 /гідроксоапатит» з адсорбованим цисплатином, кон'югованого з моноклональним антитілом CD 95;
- синтезовано колоїдні магніточутливі рідкі системи « Fe_3O_4 /олеат натрію» та « Fe_3O_4 /олеат натрію/поліетиленгліколь», перспективні для медико-біологічних застосувань;
- розроблено методику одержання нанокompозиту $\text{Fe}_3\text{O}_4/\text{SiO}_2$ з підвищеною питомою поверхнею (до $400 \text{ м}^2/\text{г}$) з використанням тетраетоксисилану як модифікуючого агента та магнітної рідини [11].

Інститутом хімії поверхні ім. О.О. Чуйка НАН України спільно з Інститутом хімії високомолекулярних сполук НАН України виконується тема «Створення біосумісних наноструктурованих полімерних матеріалів та нанокompозитів на основі взаємопроникних полімерних сіток для біомедичних застосувань» Концепція цього дослідження полягає у синтезі нанокompозитів шляхом нанесення на поверхню нано- SiO_2 біологічно активних сполук (БАС):

амінокислот, сполук цинку, срібла тощо. Одержані нанокompозити використовують як наповнювачі при синтезі полімерного матеріалу із заданими характеристиками (оптимальні фізико-хімічні властивості, біосумісність, поступове вивільнення БАС – рис. 10). Кінцевий продукт призначений для застосування у реконструктивній медицині.

Рис.10. Лікарські форми на основі нано-SiO₂: а – складний порошок; б – нанокompозит; в – кінцевий продукт (комбінований наноструктурований препарат) [12]

Нами розроблено й впроваджено у виробництво нанокompозицію *Метроксан*, до складу якої входять нанорозмірні сорбенти силікс і поліметилсилоксан та антимікробні субстанції декаметоксин і метронідазол (рис.11). Композицію застосовують для лікування гнійних ран, у тому числі флегмон, абсцесів, трофічних виразок, діабетичної стопи тощо [18].

Рис. 11. Лікарський засіб *Метроксан*

ВИСНОВКИ

У представленому огляді розглянуто основні, з погляду авторів, напрями розвитку нанотехнологій в медичній і фармацевтичній галузях, а також існуючі розробки з використанням наноматеріалів. Автори сподіваються, що реалізація наведених розробок, а також результатів багатьох досліджень, що залишилися поза межами огляду, призведе до створення конкурентоздатної вітчизняної нанопродукції, такої як лікарські засоби, методи діагностики та лікування, відповідної апаратури тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Артамонова Н.О. Нанотехнології в медицині та онкології / Артамонова Н.О., Масіч О.В., Павліченко Ю.В. // Укр. радіологічний журнал. – 2010. – № 18. – С. 102-111.
2. Асеева А., Прохорова О. Наносрібло по-харківськи // Інтернет-ресурс <http://produced.in.ua/techno/39-nanosrblo-po-harkvski.html>.
3. Геращенко И.И. Силикс – отечественный сорбент многоцелевого назначения / Геращенко И.И. // Провизор. – 2005. – № 9. – С. 22-23.
4. Давиденко Н. Синтез функціоналізованих наночастинок срібла / Давиденко Н., Ковальчук Є., Гладиш М. // Вісник Львівського ун-ту. Серія хімічна. – 2011. – вип. 52. – С. 352–357.
5. Дудченко Н.О. Магнітні наночастинки медико-біологічного призначення: методи синтезу, дослідження властивостей, застосування / Дудченко Н.О. // Наносистеми, наноматеріали, нанотехнології. – 2009. – Т.7. – № 4. – С. 1027–1059.
6. Кац Е.А. Фуллерены, углеродные нанотрубки и нанокластеры: родословная форм и идей. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 296 с.
7. Липосомы и другие наночастицы как средство доставки лекарственных веществ / А.П. Каплун, Л.Б. Шон, Ю.М. Краснопольский, В.И. Швец // Вопр. мед. химии. – 1999. – №1. – С. 25–28.

8. Медицинская химия и клиническое применение диоксида кремния / Под ред. А.А. Чуйко. – К.: Наук. думка, 2003. – 416 с.
9. Михайленко В.М. Нанотехнології – перспективи застосування та ризику для здоров'я людини / Михайленко В.М., Михайленко П.М., Єлейко Л.О. // Онкологія. – 2008. – Т.10. – № 4. – С. 420–426.
10. Мовчан Б.А. Электронно-лучевая гибридная нанотехнология осаждения неорганических материалов в вакууме / Мовчан Б.А. // Актуальные проблемы современного материаловедения. – К.: Академперіодика, 2008. – Т. 1. – С. 227–247.
11. Наноматериалы и нанокompозиты в медицине, биологии, экологии / Под ред. А.П. Шпака, В.Ф. Чехуна // Сост. П.П. Горбик, В.В. Туров. – К.: Наук. думка, 2011. – 444 с.
12. Структура, белоксорбирующие и антимикробные свойства композиций нанодисперсного кремнезема с 1-(β-оксиэтил)-3-метил-5-нитроимидазолом / А.Л. Габчак, И.И. Геращенко, Л.В. Носач и др. // Хімія, фізика та технологія поверхні, 2011. – Т.2. – № 1. – С.86–92.
13. Терещенко В.П., Картель Н.Т. Медико-биологические эффекты наночастиц: реалии и прогнозы. – К.: Наук. думка, 2010. – 240 с.
14. Трусов Л. А. Магнитные липосомы для управляемой доставки лекарств // Интернет-ресурс http://www.nanometer.ru/2011/03/06/12993693203676_256859.html.
15. Чекман І.С. Наноматеріали і наночастинки: класифікація / Чекман І.С., Горчакова Н.О., Озейчук О.Ю. // Наук. Вісник Нац. мед. ун-ту ім. О.О. Богомольця, 2009. – № 2. – С.188–201.
16. Чекман І.С. Нанонаука в Україні: до проблеми дослідження (історичний аспект і сучасність) / Чекман І.С. // Сучасні проблеми токсикології, 2011. – № 1–2. – С.16–21.
17. Чекман І.С. Нанофармакологія. – К.: Задруга, 2011. – 424 с.
18. Чепляка А.Н., Геращенко И.И., Чепляка С.Н. Использование нанотехнологий в создании препаратов для местного лечения гнойных ран при

остром парапроктите, осложненном гнилостной инфекцией / Мат. I Съезда колопроктологов СНГ, 22–23 октября 2009 г., Ташкент. – С.250–251.

19. Швец В. И. Липосомы в фармации. Продукты нанобиотехнологии / Швец В. И., Краснопольский Ю. М. // Провизор. – 2008. – № 3. – С. 25.

20. Fujishima A. Titanium dioxide photocatalysis / Fujishima A., Rao T.N., Tryk D.A. // Journal of Photochemistry and Photobiology: Photochem. Rew. – 2000. – V.1. – P. 1-21.

21. Thurn K.T. Labeling TiO₂ nanoparticles with dyes for optical fluorescence spectroscopy and determination of TiO₂-DNA nanoconjugate stability / Thurn K.T., Paunesku T., Wu A. et al. // Small. – 2009. – No 11. – P. 1318–1325.

22. Walker J.M., Raply R. (eds.). – Molecular Biology and Biotechnology, 5th Ed, RSC Publishing, 2009. – 604 p.

НАНОТЕХНОЛОГИИ В МЕДИЦИНЕ И ФАРМАЦИИ

И.И ГЕРАЩЕНКО¹, О.А. ВАСИЛЬЧЕНКО²

¹Институт химии поверхности им. А.А.Чуйко НАН Украины

²Национальный авиационный университет, г. Киев

В статье на примере зарубежных и отечественных разработок рассмотрены основные направления развития нанотехнологий в современной экспериментальной и практической медицине и фармации.

Ключевые слова: *нанообъекты, липосомы, медицина, фармация.*

NANOTECHNOLOGIES IN MEDICINE AND PHARMACY

I. I. GERASHCHENKO¹, O.A. VASYLCHENKO²

*¹Chuiko Institute of Surface Chemistry, National Academy of Sciences of
Ukraine*

²National Aviation University, Kyiv

In this article the basic directions of nanotechnologies development in modern experimental and practical medicine and pharmaceutics on the example of foreign and domestic achievements are reviewed.

Key words: *nanoobjects, liposomes, medicine, pharmacy.*